

Van der Wielenlezing 1995

Is Nederland vol?

De Verweesde samenleving

Prof. dr. Wilhelmus S.P. Fortuyn

De tekst van de Van der Wielenlezing 1995 is een hoofdstuk uit mijn dit najaar verschijnende boek "De verweesde samenleving", A.W. Bruna Uitgevers B.V., Utrecht 1995

Is Nederland vol?

In tegenstelling tot hetgeen gebruikelijk is zal ik het vreemdelingenvraagstuk in het algemeen en dat van asielzoekers in het bijzonder niet benaderen vanuit de positie van de vreemdeling en de samenleving waar hij of zij vandaan komt, maar vanuit de mogelijkheden en problemen van de Nederlandse samenleving. Dit keer dus geen beschouwing van buiten naar binnen, maar van binnen naar buiten. Een dergelijke aanpak leidt onvermijdelijk tot andere conclusies. Conclusies die in eerste aanleg harder lijken voor de vreemdeling die aan de poorten van de westerse samenlevingen klopt. De inzet is evenwel het behouden van leefbare samenlevingen en dat is uiteindelijk ook in het belang van de vreemdeling die zich hier metterwoon mag vestigen.

In West-Europa wordt vanuit een drietal ervaringen de discussie bepaald over het vreemdelingenvraagstuk. De historisch gezien verst gelegen maar pijnlijkste ervaring, is die van de moord op zes miljoen joden begaan onder leiding van het nazi-regime van Adolf Hitler. Daarna aan het eind van de vijftiger en begin zestiger jaren, voor Nederland reeds in de tweede helft van de veertiger jaren, vindt de pijnlijke losscheuring plaats van de koloniën van de Europese moederlanden. Het proces van dekolonisatie loopt verre van vlekkeloos en gaat in veel gevallen gepaard met hevig bloedvergieten. Ons land stort zichzelf tegen de uitdrukkelijke wens van de toendertijd alles bepalende wereldmacht, de Verenigde Staten van Noord-Amerika, in een heuse koloniale oorlog, door ons nog steeds officieel eufemistisch politionele acties genoemd. Het dekolonisatieproces mondde in de loop van de zestiger jaren uit in ontwikkelingshulp om nog weer later, in de onnavolgbare moraliserende en versluiserende jargon van de zeventiger jaren, ontwikkelingssamenwerking te gaan heten. De derde en meest recente ervaring is die van de invoer van gastarbeiders, eerst uit landen als Italië en Spanje en later uit Turkije, Algerije, Marokko, Tunesië en dergelijke. Deze als tijdelijk bedoelde arbeidskrachten vestigen zich, voor een deel, hier in de loop der jaren definitief.

Alle drie de ervaringen zijn in het kollektieve bewustzijn maar zeer ten dele verwerkt. Sprekend voor ons land mag worden gesteld dat, de uitroeiing van vrijwel de gehele joodse gemeenschap in den lande, van de 140.000 voor de oorlog hebben ruim 100.000 joden de gruwelen niet overleefd, nauwelijks tot enige echte introspectie heeft geleid naar ons passieve en actieve aandeel in de voorbereiding en uitvoering van deze genocide. Een buitengewoon gecompliceerd proces, daar de waarheid zich achteraf altijd makkelijker laat vaststellen dan op het moment zelf. Wij maken er ons echter met de jaarlijkse herdenkingen wel erg gemakkelijk vanaf. Juist doordat we onze echte rol in dat drama maar mondjesmaat wensen te onderzoeken, laat staan kollektief te beleven, krijgen die herdenkingen ongewild zo'n onevenwichtig accent. Al te makkelijk kan de idee zich in het kollektieve bewustzijn vastzetten, dat wij ons over het algemeen goed en somtijds zelfs heldhaftig hebben gedragen. Vast staat evenwel, dat het slechts een heel klein deel van de bevolking is geweest dat daadwerkelijk in verzet is gekomen tegen de deportatie van 100.000 van onze joodse medeburgers. Vast staat ook dat door de bevoegde ambtelijke instanties alle medewerking is verleend aan de administratieve voorbereiding van deze omvangrijke deportatie, dat de justitiële en politionele autoriteiten en hun medewerkers zorg hebben gedragen voor een stipte uitvoering van de feitelijke deportatie en dat de openbaarvervoersbedrijven hun medewerking hebben verleend bij het transport van de slachtoffers. Feiten die meet weinig ophef worden gebracht, laat staan worden herdacht als een deel van de kollektieve schuld die ook wij als volk en samenleving dragen voor hetgeen onder regie van de nazi's aan zes miljoen joodse medeburgers het leven heeft gekost onder de meest gruwelijke omstandigheden.

Met de verwerking van ons koloniale verleden met betrekking tot Indonesië, Nieuw Guinea en Suriname is het al niet veel beter gesteld. De door ons gevoerde koloniale oorlog tegen Indonesië, met de uitwassen die daar kennelijk bij horen, is nimmer onderwerp geweest van diepgaand zelfonderzoek. Het is zelfs anno 1994 mogelijk dat een romanschrijver justitieel wordt vervolgd als hij het optreden van 'onze jongens' in de oost in minder vlijende bewoordingen aan de kaak stelt. Tot een evenwichtige beschouwing over onze rol in de voormalige koloniën zijn we niet in staat. Dat is het resultaat van kollektieve verdringing. Daardoor kan hetgeen we verkeerd hebben gedaan, de wreedheden die we ook hebben begaan, niet worden geplaatst in het perspectief van onze aanwezigheid aldaar waar ook vele goede en nobele kanten aan zijn te onderkennen. Dat onverwerkte verleden uit zich met de regelmaat van de klok in onze buitenlandse politiek ten opzichte van andere landen als Indonesië en Suriname. Die politiek kenmerkt zich door een grote mate van onevenwichtigheid, zoals blijkt uit onze zwabberende positie tegenover deze landen. Enige consistentie valt daar nauwelijks in te ontdekken. Beladen met schuldgevoel enerzijds gecompenseerd door een paternalistisch meerwaardigheidsgevoel anderzijds zijn we niet in staat die landen te zien in hun ware gedaante met alle gevolgen van dien voor onze bilaterale betrekkingen.

Nog geheel niet verwerkt is de inburgering van grote groepen gastarbeiders in onze steden en dorpen, met name niet van de burgers afkomstig uit landen als Turkije en Marokko. Hun onbedoelde verblijf hier is een uitvloeisel van veranderde maatschappelijke inzichten, zowel van de betrokken zelf als van de Nederlandse samenleving. Een vrij snel daarop volgende economische structuurverandering, die er voor heeft gezorgd dat in Nederland eenvoudige arbeid in het tijdsbestek van ruim één decennium op grote schaal is verdwenen, heeft een flink deel van de voormalige gastarbeiders en hun gezinnen in een forse achterstandspositie geplaatst. De werkeloosheid en de non-participatie in het arbeidsproces onder deze groepen is zeer hoog en ook de tweede generatie kampt met grote problemen voor wat betreft de integratie in de wat kansrijkere segmenten van de Nederlandse samenleving. Het ontbreken van voldoende lichtgeschoold tot ongeschoold werk is de belangrijkste remmende factor in een mogelijk integratieproces van deze groepen in de Nederlandse samenleving. Gesproken kan worden van een omvangrijke stagnatie die voor groepen van hen nu reeds bijna twintig jaar bestrijkt.

Het meest recent is natuurlijk de toestroom van vreemdelingen naar dit deel van de wereld uit alle mogelijke landen. Na de val van de muur in 1989 is dit migratieproces in een stroomversnelling gekomen en de laatste drie à vier jaar dreigt dit voor ons land onbeheersbare proporties aan te nemen. Aan verwerking van dit gegeven zijn we niet of nauwelijks toegekomen, mede omdat er nauwelijks te omzeilen taboe berust op dit onderwerp.

Het eerste artikel van onze grondwet bevat een verbod, hollander kan het niet. Het is verboden te discrimineren op basis van ras, leeftijd en geslacht. We zijn er trots op en terecht, zo zeer zelfs dat het in marmer gegrift staat op het plein voor het gebouw van de Tweede Kamer. Het is een heel nieuw artikel dat bij de laatste omvangrijke grondwetswijziging is ingevoerd en direct de eerste plaats haalde. Het is de wettelijke neerslag van een lang emancipatieproces, met name van vrouwen maar ook van homoseksuelen. Daarnaast is onze afkeer van de rassenwaan uit het recente Europese verleden welhaast bijbels in wet en steen gehouwen.

Voor wat de gelijkberechtiging van vrouwen betreft en in iets mindere mate voor de gelijke behandeling ongeacht de seksuele geaardheid, kan de konklusie zijn dat hier inmiddels sprake is van een gezonken kultuurgoed. Over de volle breedte van de samenleving wordt op cultureel en mentaal niveau aanvaardt dat ongelijke behandeling in de zin van minderwaardige behandeling niet aanvaardbaar is. Voor veel jonge mensen is dat zelfs geen bewust handelings-

alternatief meer, daar deze morele opvattingen stevig geïnternaliseerd zijn in het eigen normen- en waardenpatroon. Hetgeen natuurlijk geenszins wil zeggen dat er in de praktijk niet nog veel te verbeteren valt. Met name de economische positie van vrouwen kent nog fikse achterstanden, zoals bij het werkelijk aanvaarden van de homoseksuele medemens, in de uitingen die voortvloeien uit zijn geaardheid, voor velen nog een weg te gaan valt.

Gekompliceerder ligt het met het gelijkelijk aanvaarden van onze kleine groep joodse medeburgers en de grote groep vreemdelingen van velerlei herkomst die thans ook onze medeburgers zijn.

De relatie tot onze joodse medeburgers is hierom zo gecompliceerd, omdat zij een heel lang economische, mentale en kulturele geschiedenis kent, die bovendien nog eens bezwaard met een gecompliceerde religieuze geschiedenis. Vrijwel alle uitingen van christendom, de rooms-katholieke voorop, kennen een lange geschiedenis van antisemitisme. Een antisemitisme dat zijn rechtvaardiging vindt in de terechtstelling van Jezus Christus op instigatie van joodse religieuze leiders zo'n tweeduizend jaar geleden. Door Johan Sebastiaan Bach onnavolgbaar vastgelegd in de tekst en muziek van zijn Passionen. Het onrecht de joden in een lange christelijke geschiedenis aangedaan, wordt door de christusmoord als het ware op hun eigen konto bijgeschreven. De christelijke culturen die aangezet hebben tot antisemitisme en moord op joden wassen vervolgens gelijk Pilatus hun handen in onschuld, in de trant van eigen schuld dikke bult. Om zich tegen dit antisemitisme te beschermen, maar ook om hun positie vanuit uitverkoren volk, uitverkoren in de oud-testamentische betekenis, veilig te stellen hebben joden zich lange tijd, enerzijds daartoe gedwongen door het openbaar bestuurd anderzijds daartoe gedrongen, terug getrokken in stedelijke ghetto's. Zo bezien is Israël niet veel anders dan een statelijk ghetto. De bevrijding uit dat ghetto is een uiterst moeizaam proces, zowel voor de joden zelf als voor de buitenwereld. De holocaust is een uitvloeisel, zeker niet het noodzakelijke uitvloeisel, van deze lange uiterst problematische omgang van christendom en jodendom. Naar mijn stellige overtuiging zijn we in Europa ver gevorderd in een normale en evenwichtige omgang met joodse medeburgers, maar afgerond is dit proces nog niet. Dat kan ook nauwelijks als de lange dikwijls uiterst wrede geschiedenis goed tot ons doordringt. Daar gaat zeker nog enige tijd mee heen.

De toestroom van grote groepen vreemdelingen naar ons land is een betrekkelijk recent verschijnsel. Zeker, als handeldrijvende natie hebben we over het algemeen een voor die handel noodzakelijke open gesteldheid voor de omgang van vreemdelingen. Ook hebben we in een lange geschiedenis herhaaldelijk groepen vreemdelingen in onze samenleving opgenomen, die al dan niet op de vlucht waren. De grootste groepen zijn joden geweest van velerlei Europese herkomst, met name uit de katholieke landen, hugenoten en in het Zuiden Spanjaarden die hier bleven nadat de Republiek de repressie van Spanje van zich af had weten te schudden. We staan er ons graag op voor. Een gastvrij land met een traditie van tolerantie. We moeten het echter ook niet overdrijven. Welbegrepen eigenbelang heeft dikwijls een rol gespeeld en daarnaast ging het niet om zeer omvangrijke groepen en drukten de kosten niet op de staatskas maar voorzagen zij in hun eigen levensonderhoud. Bovendien behoorden de vreemdelingen vrijwel zonder uitzondering tot ons kultuurgebied, zelfs van de joden kan dat, hoe gecompliceerd de relatie christendom-jodendom ook is, worden gezegd. Het waren vreemdelingen, zeker, maar met voor ons heel herkenbare gedragingen zowel in economische als cultureel-mentale zin. Dit kan over het verre verleden worden gezegd, maar over het recente verleden maar zeer ten dele. Spanjaarden, Italianen, Portugezen, om maar te zwijgen over de West-Europese landen en de VS, behoren tot ons kultuurgebied hoe verschillend ze ook van ons mogen zijn. Er is een breed spectrum van herkenning dat integratie vergemakkelijkt en hen ook snel tot

geaccepteerde medeburgers maakt. Voor Italianen en Spanjaarden geldt bovendien dat de snelle economische ontwikkeling van hun landen veel heeft bijgedragen aan hun aanzien. Werd een Italiaanse of Spaanse gastarbeider in de zestiger jaren in ons land nog met het nodige *dédain* behandeld, daar is nu geen sprake meer van. Noord-Italianen zijn heden bovendien significant welvarender dan Nederlanders.

De problemen concentreren zich op al die medeburgers die komen uit kultuurgebieden die ver tot zeer ver af staan van de onze. Meer in het algemeen kan worden gesteld dat de islamitische culturen ver afstaan van de joods-christelijk-humanistische kultuurgebieden. Opmerkelijk genoeg leveren de niet-islamitische verre-oosten culturen de minste problemen op bij het zoeken van een plek in de westerse wereld zowel in Europa als in de Verenigde Staten van Noord-Amerika. De problemen inzake integratie en wederzijdse acceptatie spitsen zich toe op de relatie van de dominante joods-christelijke-humanistische cultuur enerzijds en de islamitische cultuur anderzijds. Ik spreek hier uitdrukkelijk in de veel bredere termen van cultuur dan van godsdienst. Een godsdienst kan men verlaten, zoals in ons land op grote schaal gebeurt, een cultuur kan men echter niet verlaten. Een godsdienst is uiteraard wel in staat om een cultuur een grote mate van coherentie te bezorgen, waardoor die cultuur zich veel weerbaarder kan tonen tegenover invloeden van buiten, zozeer zelfs dat de fundamentalistische variant van godsdienst kan leiden tot vrijwel gehele afsluiting van die invloeden van buiten, zich er in sommige gevallen virulent tegenkeert.

In ons land is het bewustzijn van onze culturele bronnen door ontzuiling en ontkerkelijking sterk afgevlakt, hetgeen zich uit in een zich over de gehele linie manifesterend kultuurrelativisme. De ontkerkelijking heeft de cultuurbeleving ontdaan van zijn fundamentalistische trekken, maar heeft tevens de coherentie van deze cultuur, sterker nog de cultuurbeleving zelf aangetast en danig gerelativeerd. Dit proces van relativering is in hoger versnelling gekomen, doordat ook het generatiewisselingsproces, waarin normen en waarden worden overgedragen en aan de tijd worden aangepast, in het ongereede is geraakt. Het duidelijkst is dit zichtbaar in het geschiedenisonderwijs. Waar vroeger een verzuilde interpretatie werd gegeven van een chronologische historische ontwikkeling, is deze vervangen door algemeen thematische ontwikkeling, is deze vervangen door algemeen thematisch ingericht geschiedenisonderwijs. De culturele component georiënteerd op de drie historische bronnen van onze cultuur – jodendom, christendom en humanisme – is hiermee vrijwel volledig achter de horizon verdwenen, zoals ook de verzuilde interpretatie daarvan, zo gewichtig voor het proces van kultuuroverdracht en cultuurbeleving, vrijwel is geëlimineerd. Het gaat er mij op deze plaats niet om, hieraan een waardeoordeel te verbinden. Het gaat mij slechts om de naakte konstatering, gevoegd bij het feit dat er geen nieuwe instrumenten van specifieke kultuuroverdracht, bewust geplaatst binnen de tradities van de drie grote historische bronnen, voor in de plaats zijn gesteld. De algemene benadering van culturen op onze wereldbol, biedt onvoldoende houvast voor de verdere ontwikkeling van onze eigen cultuur en doet ons uitermate zwak staan tegenover culturen die kiezen voor een benadering van andere culturen vanuit de eigen culturele optiek. Zo bezien is er weinig kruid gewassen tegen fundamentalisme, indien men dat benadert vanuit een kultuurrelativistisch gezichtspunt. Preciezer gesteld een fundamentalistische kultuuropvatting wint het van een relativistische, zeker indien een dergelijke fundamentalistische kultuuropvatting wordt ondersteund door statelijke, economische en militaire structuren. De Golfoorlog was zeker niet alleen een oorlog van de Westerse Wereld, met de VS in de hoofdrol, om het veiligstellen van oliebronnen, maar was minstens zo zeer een oorlog waarin culturele invloedssferen werden vastgesteld. In die zin hebben die jonge Amerikaanse mannen en vrouwen voor ons West-Europeanen de kastanjes uit het vuur gehaald, zoals ze dat ook vijftig jaar geleden hebben gedaan. De vraag is echter voor hoe lang. Het Islam-fundamenta-

lisme is niet alleen in het Midden-Oosten een bijzonder sterke kulturele, politieke, economische en militaire kracht maar wint ook veld in Noord-Amerika. De kultuurrelativist heeft daarop geen antwoord en steekt liever de kop in het zand. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat dit fundamentalisme zich op den duur niet in ons deel van de wereld zal manifesteren. Daar is zelfs alle reden toe indien we er zoals nu onvoldoende in slagen om de medeburgers afkomstig uit de islamitische culturen economisch, sociaal, cultureel en politiek te integreren in de West-Europese samenlevingen. Voorlopig is daarvan nog maar zeer ten dele sprake. Meer in het algemeen kan worden gesteld dat velen van hen zich bevinden in de marge van de West-Europese landen die hen herbergen. Daar ligt een groot potentieel gevaar, dat alleen effectief te bestrijden valt met een zeer gerichte en omvangrijke integratiepolitiek, waarbij de VS en Israël niet alleen tot voorbeeld strekken maar ook laten zien hoe groot en gericht een dergelijk inspanning moet zijn wil er ook maar enig resultaat kunnen worden geboekt. Hun aanpak zou bij ons tot de verbeelding moeten spreken, maar ook zij slagen maar zeer ten dele in de gestelde integratieopdracht.

Integratie is dus noodzakelijk, maar dan moet men wel weten waarin geïntegreerd moet worden. Hier bijt de ontwikkeling van onze cultuur zichzelf in de staart. Het alom heersende kultuurrelativisme geeft op de essentiële vraag, wat is dan onze cultuur en welke normen en waarden dragen deze cultuur, nauwelijks enig antwoord. In dat relativisme is dat immers allemaal relatief en in hoge mate individueel bepaald. De feitelijke situatie in Nederland komt daarmee al aardig overeen. Zelfs de overheid slaagt er niet in, sterker nog doet geen pogingen meer, om deze vragen van een coherent antwoord te voorzien. De politiek benadert normeringsvraagstukken nog slechts vanuit een technocratische invalshoek en ook dat gebeurt nog hap snap en zonder degelijk onderzoek. De meeste door de wetgever geproduceerde regelgeving wordt niet serieus getoetst op haalbaarheid en uitvoerbaarheid, laat staan dat zij wordt getoetst aan een gedefinieerd normen- en waardensysteem dat het centrale element van onze cultuur zou moeten vormen. Opmerkelijk genoeg heeft de meest normatieve minister van Justitie, van na de oorlog, E. Hirsh Ballin (CDA), hier nimmer werk van gemaakt. Het had in het verlengde van zijn denken gelegen om een normatief kader te ontwikkelen, waaraan wetten en regelgeving zouden kunnen worden getoetst. Het is bij dit alles niet verwonderlijk dat bij de uitvoering een ieder zoveel mogelijk zijn eigen gang gaat en handelt naar eigen inzicht. Immers, er is nauwelijks een algemeen referentiekader waarnaar uitvoerders en subjecten van regelgeving zich kunnen richten. Daardoor krijgt al dan niet goedbedoelde willekeur en eigen richting alle kans, zonder dat iemand zich daar nog echt over wenst op te winden. In een dergelijk op kollektief niveau vervlakt normatief bewustzijn is het nauwelijks doenlijk de ijkpunten voor het meerbedoelde integratieproces te formuleren. Daardoor is het ook de uitvoering daarvan niet meer dan een goedbedoelde slag in de lucht. Hetgeen ondermee blijkt uit het te pas en te onpas hanteren van begrippen als de multiraciale en multikulturele samenleving. Men gebruikt de begrippen gemakkelijk, maar is niet in staat ze te definiëren laat staan van een substantieel inhoud te voorzien. In het noodzakelijke integratieproces staan wij als samenleving cultureel gezien uiterst zwak, we zijn niet meer dan een reus op lemen voeten. En die vallen na verloop van tijd om, zoals we in het Oosten kortgeleden nog mochten aanschouwen.

Onze uitgangspositie voor de grootschalige integratie van burgers afkomstig uit verder van ons afstaande culturen is dus bepaald niet sterk en dat blijkt ook uit de resultaten die we de afgelopen twintig jaar hebben geboekt. Die zijn ronduit teleurstellend voor de burgers van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst. Er is weinig reden om daar luchtig overheen te stappen. De economische structuurverandering en ons specifieke antwoord daarop, eenzijdig inzetten op de hoge kennisintensieve marktsegmenten, heeft velen van de eerste generatie verdreven naar het verzorgingstehuis van het Koninkrijk der Nederlanden. Thans is

de tweede generatie aan de beurt en ook daarvan verdwijnt een onevenredig groot deel in datzelfde verzorgingstehuis. Jonge mensen zonder perspectief, afhankelijk van het een of ander statelijke verzorgingsarrangement. Jonge mensen kunnen echter niet zonder perspectief, en daar waar een verzorgingsarrangement voor hen geen perspectief biedt zullen zij zelf opzoek gaan. Dat perspectief ligt soms in drugsgebruik en kleine en grote criminaliteit, danwel het zich min of meer vermaken in de eigen buurt. Eenzelfde ontwikkeling kan overigens worden waargenomen onder jongeren van oorspronkelijk Nederlandse afkomst, wier ouders ook al gedurende een aantal decennia een plaatsje hebben moeten zoeken in het meergenoemde verzorgingstehuis. Zij het, dat het voor hen nog altijd gemakkelijker is om een dergelijke 'loopbaan' te mijden dan voor jongeren wier ouders hier niet vandaan komen, hetgeen ook uit de cijfers blijkt.

Het Nederlandse verbod op spreiding van bewoners naar afkomst en sociaal profiel maakt het woningbouwcorporaties vrijwel onmogelijk een redelijk spreidingsbeleid te voeren, om zodoende de sociale structuur van een buurt en de daarin functionerende sociale netwerken niet over te belasten. Het resultaat is er inmiddels naar. Alle grote Nederlandse steden kennen nu hun achterstandswijken, waarin een overconcentratie aan mensen is die zich de laatste twintig jaar in Nederland hebben gevestigd. Er zijn inmiddels buurten met meer dan zestig procent van oorsprong buitenlandse burgers en soms zitten daar wel zestig nationaliteiten bijeen gepakt. Het behoeft geen betoog dat integratie in een dergelijke buurt een loos begrip is. Integratie waarin, als je vrijwel allemaal afkomstig bent uit den vreemde en uit zoveel verschillende landen. De oorspronkelijke bewoners die het zich konden permitteren zijn weggetrokken en de achterblijvers blijven als minderheid achter en worden door de politiek niet zelden behandeld als een deel van de meerderheid die zijn normen en waarden zou opleggen aan minderheden. Pijnlijk kan het niet, om als een minderheid, die zich een vreemde voet in de van oorsprong eigen buurt, behandeld te worden als een bevoorrechte meerderheid die een toontje lager heeft te zingen. De burgemeester van Rotterdam bestond na de laatste gemeenteraadsverkiezingen om deze mensen zo toe te spreken, toen hij werd gekonfronteerd met het feit dat extreem rechts de grote winnaar was van deze verkiezingen in het Rotterdamse. Het steken van de hand in eigen boezem en het tonen van mededogen met deze burgers is er niet bij. De sociale, kulturele en economische desintegratie in deze buurten gaat onverminderd voort. Inburgeringskontrakten zijn in een dergelijke omgeving, zonder enige samenhang, een lachertje, hoezeer men de desintegratie ook tracht te verbloemen. Bij de deelraadverkiezingen voor de deelraad Feyenoord te Rotterdam, een deelraad voor de bevolking van een middelgrote stad van zeventig duizend inwoners, moesten de politieke partijen kandidaat-wethouders en – fractievoorzitters uit andere meer welvarende wijken importeren om überhaupt na de verkiezingen een politiek bestuur van enig niveau te kunnen installeren. Verkiezingen, waar overigens maar een minderheid (32 procent) van de kiesgerechtigden aan heeft deelgenomen. Een maskerade niet meer en niet minder. Met bestuur door de burgers, dat democratie toch heet te zijn, heeft het ondertussen niets te maken. De grote winkelstraat die dezelfde wijk doorklieft, met een aan de armoede van de bewoners aangepast winkelaanbod, wordt ondertussen bij voortdurend opgeschrikt door gewapende roofovervallen op de kassa van kleine middenstanders. De bakker is inmiddels dicht, na voor de zesde keer met vuurwapens gewapende roofovervallers niet te hebben kunnen weerstaan. De winkel van de bakker lag nauwelijks vijftig meter verwijderd van het kantoortje van de stadswachten, die een riant uitzicht hadden op deze tot zes keer toe herhaalde gebeurtenis. Om het kwaad te bestrijden heeft de Rotterdamse politie enige tijd aan het eind van de dag een politie-helicopter ingezet. Het leek wel oorlog! Het interesseert mij in dit verband weinig wat de afkomst is van de daders, wat belangrijk is is dat dit overduidelijk signaal van desintegratie van een buurt van de beleidsmakers en politici geen adequaat antwoord krijgt. Ed van Thijn, oud-burgemeester van Amsterdam, bestaat het zelfs om woning-

corporaties die deze ontwikkelingen enigszins willen tegengaan door het voeren van een gericht spreidingsbeleid te betichten van verkapt racisme.

Je moet maar durven. Ik heb hier het voorbeeld Feyenoord ten tonele gevoerd, maar iedere stad van enige betekenis heeft zo zijn eigen wijken met hun eigen verhaal. Amsterdam met zijn Bijlmermeer heeft reeds een heus ghetto gerealiseerd, waar de door onze politici zo verfoeide Amerikaanse toestanden inmiddels voluit dagelijkse praktijk zijn.

Het navrante van het spreidingsverbod is overigens dat het is ingesteld als uitwerking van artikel één van onze grondwet, dat discriminatie verbiedt. Het tegendeel wordt er ondertussen mee bewerkstelligd. Hetgeen voor sociologen geen onbekend verschijnsel is, maar bij beleidsmakers en politici maar moeizaam doordringt.

De integratie en opvang van vreemdelingen is geen probleem van dé Nederlandse samenleving, maar een probleem van de achterstandswijken in steden van enige omvang in Nederland. De beleidsmakers en politici wonen daar over het algemeen niet, net zo min als de openbare mening bepalende kultuurrelativeristen daar wonen. De integratie- en opvangproblemen zijn gekoncentreerd in sociaal, economisch en cultureel uitermate zwakke (groot) stedelijke buurten. Het verdelen van die lasten over de gehele bevolking komt bij niemand op. De vraag of Nederland vol is, dient dus niet gesteld te worden aan de bewoners van de achterstandswijken. Aan hen dient de vraag te worden voorgelegd of ze deze situatie aanvaardbaar vinden en van mening zijn dat er nog meer mensen, van buiten Nederland uit nog weer andere kulturen, bij kunnen, want daar zal het in de praktijk toch op neerkomen.

De vraag laat zich nu stellen of Nederland vol is. Deze vraag kan alleen op een onbevagen manier onder ogen worden gezien als we bereid zijn het verleden te verwerken. Dat wil zeggen ons verleden met de joodse medeburgers, ons koloniale verleden en het recente verleden van de grootschalige import van gastarbeiders. Het verwerken daarvan stelt ons in de gelegenheid om nuchter, zonder vooroordeel en zonder taboes te kijken naar het vraagstuk van een multi-rationale en multikulturele samenleving.

Als we naar de volte van Nederland kijken vanuit milieuoogpunt en ruimtebeslag dan is in ieder geval de linkse intellectuele elite van Nederland, met de politieke partijen PvdA, D66 en Groen Links in de voorste linie, van mening dat Nederland barstens vol is en dat er geen auto laat staan een snelweg meer bij kan. In die auto's zitten meestal mensen, dus zou hun logische konklusie moeten zijn dat de groei van de Nederlandse bevolking zo mogelijk moet worden afgeremd. Toch is dat dikwijls in het vreemdelingen- en asieldebat niet hun standpunt. Integendeel, iedere echte asielzoeker dient te worden toegelaten en aan gezinshereniging dient geen strobreed in de weg te worden gelegd. Er zijn kennelijk meer dimensies te onderkennen aan de beantwoording van de vraag of Nederland vol is Naast de dimensie van milieubelasting en ruimtebeslag is het verstandig te kijken naar de kulturele en de sociaal-economische dimensie.

Het is evident dat een homogene breed gedragen kulture een grotere opeenhoping van mensen verdraagt, dan een grote mate van kulturele diversiteit. Het voormalige Joegoslavië leert ons dat het niet eenvoudig is een stabiele, multi-kulturele, multi-nationale en multi-etnische samenleving te creëren. Het levenswerk van maarschalk Tito ligt aan stukken en wij zijn inmiddels toeschouwer van etnische en nationalistische schoonmaakoperaties, waarbij het verstand stil staat. Bevolkingsgroepen die op het oog jaren achtereen vreedzaam met elkaar hebben samengeleefd verdrijven elkaar nu van huis en haard en zien er zelfs niet tegenop elkaar zonedig uit te moorden. Wat opvalt is dat aan dit soort operaties wordt deelgenomen door heel ge-

wone mensen, huisvader-soldaten van in de vijftig zijn een normaal bestanddeel van de televisiebeelden uit die gebieden, en dat er geen lijn valt te trekken tussen goed en kwaad. Moslims maken zich evenzeer schuldig aan deze praktijken als christenen. Beide partijen gaat geen middel te ver. Zelfs het uitlokken van NAVO-bombardementen behoort tot de beproefde methoden. Ook de Verenigde Staten van Noord Amerika laten zien hoe moeilijk het is om een multiculturele en multi-rationale samenleving te realiseren. En van de Amerikanen kan bepaald niet worden gezegd dat ze daar van overheidswege niets aan hebben gedaan. Met name president Lyndon Byrd Johnson heeft in de zestiger jaren alles op alles gezet, mede door de inzet van veel kapitaal en mensen, om de raciale segregatie terug te dringen. De resultaten van deze gigantische inspanningen zijn beperkt en zijn in sommige gevallen zelfs tegengesteld aan de bedoelingen. Wat Tito, ondanks zijn grote inspanning in veertig jaar niet is gelukt en wat de VS in dertig jaar slechts ten dele is gelukt noopt dus tot een grote mate van bescheidenheid als het gaat om de inrichting en het leefbaar maken en houden van een multi-culturele en multi-rationale samenleving. Nederland en de andere West-Europese landen spelen wat dit betreft met vuur. Verantwoordelijke politici en beleidsmakers lijken dikwijls niet te weten waar ze het over hebben. Veel verder dan een moralistische stellingname komt het niet. Een tolerant antwoord op het vreemdelingenvraagstuk helpt ons net zo min verder als een intolerant door vreemdelingenangst ingegeven antwoord. We zullen realistisch hebben te discussiëren op basis van kwantitatieve gegevens en kwalitatieve kennis en op basis van ervaringen elders, bijvoorbeeld die in de VS en het voormalig Joegoslavië. Als voorlopige uitgangspunt zou ik in dit noodzakelijke debat de stelling willen betrekken dat onze opvatting over onze eigen cultuur gevaarlijke relativistische trekken vertoont en dat we onvoldoende in beeld hebben wat we aan vreemde culturen aan het importeren zijn. Met name de fundamentalistische variant van de Islam is een voor onze cultuur en samenleving levensbedreigende cultuur. Wij stellen daar ondertussen vrijwel niets tegenover. Zelfs onze eigen centrale culturele en rechtsstatelijke normen en waarden niet. Gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen is in onze samenleving niet alleen een centrale culturele waarde, die zwaar is bevochten, maar ook een rechtsstatelijke waarde. Het is verboden op dit punt te discrimineren in de meest brede zin van het woord. Ondertussen gaat de hoofddoekendiskussie over het gevaar van het dragen van een hoofddoekje tijdens de gymles. Dat is het echte punt natuurlijk niet en dan krijgt de discussie al gauw iets van spijkers zoeken op laag water. Waar het ten principale over hoort te gaan of mannen van uit hun islamitische opvattingen pressie op vrouwen mogen uitoefenen om zich terug te trekken uit het publieke domein en of ze vrouwen mogen dwingen zich zodanig te kleden dat zij zich in dit publieke domein zeer beperkt fysiek en sociaal kunnen bewegen. Een verbodsbepaling is zeer zeker niet de eerste aangewezen weg. Een continue publieke discussie en konfrontatie van onze waarden met die van de Islam is het zeker wel. Selektieve verontwaardiging helpt ons zeker niet verder. Islamitische mannen mogen zonder pardon hun vrouwen en dochters verwijderen uit het publieke domein, terwijl de SGP op het moment dat zij vrouwen de uitoefening van het passieve kiesrecht ontraadt een onderzoek van de officier van justitie tegemoet mag zien inzake discriminatie. De rechtstaat staat of valt met handhaving van het beginsel gelijke monniken, gelijke kappen. Ik begin daar op dit punt pas in te geloven, indien justitie ook de discriminatie in bepaalde islamitische kringen gaat onderzoeken.

Natuurlijk is in ons land de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst een centrale waarde. Deze waarde is echter wel ingeperkt. Zij veronderstelt het respect voor minderheidsopvattingen en gaat uit van de strikte scheiding van kerk en staat. Kerk en godsdienst behoren tot de private levenssfeer en mogen de publieke sfeer niet bepalen, hooguit op normatieve wijze beïnvloeden. Theocratische opvattingen zoals bepaalde varianten van de Islam, behoren dus bestreden en zonodig te worden verboden. In dat opzicht is het absoluut ongewenst dat Nederlandse Turkse jongemannen hun opleiding tot imam krijgen op een onder sterk fun-

damentalistische invloed staande theologische school in Turkije. Het debat met het ministerie van Onderwijs gaat in Nederland over de vraag of de aankomende imams op kosten van de Nederlandse belastingbetaler Nederlandse les mogen krijgen. Cynischer kan het niet. Voor de ondermijning van uiterst centrale culturele en rechtsstatelijke Nederlandse waarden zou de Nederlandse belastingbetaler subsidie moeten geven, opdat de ondermijning straks met groter kracht kan worden ingezet. Zinniger is het om te spreken over een opleiding in Nederland tot imam binnen het Nederlandse onderwijssysteem en met respektering in het lesprogramma van het feit dat Nederland geen theocratie is en dat ook nooit wil zijn. Kortom, een opleiding die zich beperkt tot de godsdienstige kant van de Islam en verder integratief is ten aanzien van de Nederlandse samenleving. Op die manier wordt een bijdrage geleverd aan mogelijke integratie van Turkse mensen in de Nederlandse samenleving.

Ik licht deze twee aspecten eruit, omdat ik hier in de naaste toekomst grote problemen uit zie voortkomen. Het Islam fundamentalisme gedijt alleen, zo leert de ervaring in de landen rond de Middellandse Zee, indien er ook een sociaal-ekonomische basis van armoede en verpaupering aanwezig is. Welnu, die is er. Een flink deel van de vroegere gastarbeiders en huidige gezinsherenigers zijn in de Nederlandse onderklasse terecht gekomen. Dat is nog altijd beter dan de onderklasse in veel islamitische landen, maar zoals bekend is wordt armoede niet beleefd in wereldverband maar in relatie tot de directe omgeving. Die omgeving geeft alle aanleiding tot gevoelens van onbehagen als men in de onderklasse verkeert. Het stijgen op de maatschappelijke ladder blijkt intussen een stuk moeilijker te zijn dan een paar decennia geleden, dit gevoegd bij het feit van dikwijls volstrekt onvoldoende kennis van de Nederlandse taal en cultuur, ook bij de tweede generatie, maakt het er zeker niet gemakkelijker op. De sociaal-ekonomische voedingsbodem voor fundamentalistische islamitische stromingen in West-Europa, wordt momenteel met gezwinde spoed gecreëerd.

Kulturele diversiteit, zeker indien belangrijke kulturele waarden haaks op elkaar staan, is voor een samenleving een uiterst moeilijk hanteerbaar verschijnsel. Een samenleving moet het tussentje hebben van een minimum aan gemeenschappelijk gedeelde normen en waarden, wil de samenhang in die samenleving niet teloor gaan.

De kulturele dimensie speelt een zwaardere rol, indien men sociaal-ekonomisch onvoldoende in staat is om de welvaart en de toegang tot de ekonomische mogelijkheden in redelijke maten te spreiden. Heden is een discussie over de tweedeling van de samenleving niet meer nodig. De tweedeling is inmiddels een feit en het zal moeite genoeg kosten om die tweedeling te beheersen en geleidelijk aan minder scherp te doen zijn. In Nederland staan drie miljoen mensen langs de kant die geheel of ten dele in staat zijn om in de kosten van hun eigen levensonderhoud te voorzien. Sedert het begin van de zeventiger jaren is Nederland een belangrijk exportartikel rijker: werkgelegenheid. De uitgestoten arbeiders werden opgevangen in de verzorgingsarrangementen van het Koninkrijk der Nederlanden. Arrangementen die aanvankelijk royaal tot zeer royaal waren, maar in de loop van de tachtiger en negentiger jaren onder invloed van de internationale concurrentie danig zijn uitgekleeft. Wie eenmaal in zo'n arrangement terecht komt heeft weinig kans om er weer uit te komen. Thans staan we aan de vooravond van ekonomische groei zonder substantiële groei van de werkgelegenheid. Op wereldschaal komt nu ook het midden- en hoogste segment van de arbeidsmarkt onder konkurrentieel vuur te liggen, hetgeen de druk op verlaging van de kollektieve lastendruk alleen maar zal vergroten. De onderklasse in de Nederlandse samenleving zal het komende decennium eer moeilijker dan beter krijgen. Het is bekend dat een substantieel bestanddeel van die onderklasse bestaat uit voormalige gastarbeiders en hun gezinnen en uit voormalige asielzoekers en hun gezinnen.

De daarmee samenhangende sociaal-ekonomische en kulturele problemen worden gekoncentreerd in de achterstellingswijken in de (groot)stedelijke gebieden. Daar is de situatie er inmiddels een van de anomalie en onbeheersbaarheid. Inburgeringskontrakten zijn zinledig in een wijk als Feyenoord waar zeventig duizend mensen leven, waarvan zestig procent de laatste twintig jaar Nederland is binnengekomen en inmiddels zestig nationaliteiten een plek zoeken. In zo'n wijk is geen dominante cultuur voorhanden waarin men zich kan inburgeren. Het is een samenraapsel van mensen met alle inspanningen en samenlevingsproblemen vandien. Het enige dat daar mogelijk is, is pappen en nathouden en hopen dat het niet al te zeer uit de hand loopt. Iedere stad van enige omvang in Nederland is inmiddels in het bezit van een of meer van dergelijke woonwijken, waar de bewoners behoren tot de kansarmen en over het algemeen leven van een verzorgingsarrangement. Kinderen die opgroeien in een dergelijke omgeving zijn voor het merendeel gestempeld tot de kansarmen van morgen. In hoog tempo wordt hier de voedingsbodem gecreëerd van een maatschappelijke ontwrichting, die ons de komende decennia nog veel kopzorgen zal geven. Bezien vanuit de achterstellingswijken is Nederland zeker vol. Er kan geen vreemdeling meer bij. Een echt spreidingsbeleid zit er voorsnog niet in. Woningbouwverenigingen die dat toch proberen worden door Den Haag op de vingers getikt en door mensen als Ed van Thijn beschuldigd van verkapt racisme. Over een spreidingsbeleid waarin ook de villaparken en de winderige middenklassewijken worden betrokken kan niet eens worden gesproken. Nederland segregert in hoog tempo, niet alleen sociaal-ekonomisch en kultureel maar ook ruimtelijk. Armoede en slechte kansen huizen bij elkaar in heuse ghetto's.

Het is daarom de hoogste tijd dat Nederland een omvattend vreemdelingenbeleid gaat voeren. In dat beleid dienen de reële mogelijkheden van ons land op sociaal, ekonomisch en kultureel gebied tot uitgangspunt te worden genomen. Hetgeen iets heel anders is dan de reële noden van de vreemdeling tot uitgangspunten nemen. Een hard standpunt, maar wel realistischer als we bedenken dat in een verloederde samenleving niemand het meer naar de zin heeft, ook de vreemdeling niet.

In een dergelijk beleid zullen kwantitatieve aspecten net zo goed een rol hebben te spelen als kwalitatieve aspecten. We zullen vast moeten stellen hoe groot het jaarlijks kontingent aan vreemdelingen is dat wij hier reël kunnen opvangen. Waarbij de kulturele komponent zeker een rol moet spelen. De opname van een persoon uit ons kultuurgebied is iets heel anders dan iemand uit een ver van onze kultuur verwijderd kultuurgebied. Een quotumbeleid inzake de opvang van asielzoekers lijkt mij in dit verband onvermijdelijk. Ook de gezinshereniging dient opnieuw tegen het licht te worden gehouden. Het gaat niet aan iemand van de tweede generatie zogenoemde gezinshereniging te gunnen, terwijl hij of zij niet in staat is te voorzien in de kosten van het eigen levensonderhoud. Het komt nu al te vaak voor dat kinderen van Turkse of Marokkaanse ouders die hier geboren zijn, hun levenspartner 'zoeken' in het land van herkomst om vervolgens hier tezamen met de uit hun verbintenis voortkomende kinderen terecht te komen in een verzorgingsarrangement. Dat haalt elke rek uit de verzorgingsstaat en ondergraaft de bereidheid van werkenden om daar voor op te blijven draaien.

Ondertussen geven de cijfers van de immigratiedienst van het ministerie van Justitie geen enkele aanleiding om gerust te zijn. Alleen al in 1994 worden er 87.000 verzoeken tot naturalisatie behandeld. Aan het eind van de eeuw verwacht men dat in Nederland tussen de één en anderhalf miljoen mensen zullen leven van recent buitenlandse afkomst, maar het kunnen er ook gemakkelijk meer zijn. Gezinshereniging is een belangrijke oorzaak van de sprongsgewijze kwantitatieve groei. Naast een veel strikter asielbeleid is het dus noodzakelijk aan gezinshereniging veel scherpere voorwaarden te stellen. Een belangrijke voorwaarde dunkt mij de

mogelijkheid om in de kosten van het eigen levensonderhoud te voorzien. Het linea recta ten laste komen van de Nederlandse verzorgingsstaat dient naar mijn mening in ieder geval te worden uitgesloten. In dit verband is het met name van belang om de toegang tot de Nederlandse gezondheidszorg voor niet-rechthebbenden effectief te blokkeren. Na wat incidenten is daar nauwelijks iets tegen ondernomen, terwijl deugdelijke legitimatie in combinatie met goed te controleren verzekeringspapieren op dat gebied al wonderen zou verrichten. Nederlandse beleidsmakers zijn niet eens in staat zoiets betrekkelijk eenvoudig in korte tijd te regelen. Ondertussen kan het geruchtencircuit ongebreideld floreren en vindt het zijn weg naar menige borreltafel. Dit maar laten aansloffen betekent in de toekomst wel dat de algemene toegankelijkheid van de gezondheidszorg verder onder druk komt te staan.

Naar mijn mening is er alle aanleiding een restrictief vreemdelingenbeleid te voeren met name ten aanzien van die vreemdelingen die op korte termijn geen bijdrage kunnen leveren aan de Nederlandse economie en samenleving en die een fundamentalistisch-islamitische achtergrond hebben. Met een dergelijk restrictief toelatingsbeleid zijn we er overigens nog lang niet. Dat ontslaat ons allerminst van de plicht en noodzaak om er alles aan te doen om de onderklasse in onze samenleving perspectief te bieden en dus ook diegenen die daarin verkeren en van buitenlandse herkomst zijn. In mijn boek 'De overheid als ondernemer' heb ik daartoe ingrijpende maatregelen voorgesteld. Ondermeer de afschaffing van de Bijstand in zijn huidige vorm voor eenieder die ouder is dan 18 jaar en jonger dan 65 jaar en in beginsel in staat is om te voorzien in de kosten van eigen levensonderhoud. Daarvoor in de plaats komt de plicht tot werken tegen een geïndividualiseerd netto maandinkomen van 1000 tot 1200 gulden. Zij die aan deze plicht niet willen voldoen zullen het met een netto maandinkomen van 500 gulden moeten zien te rooien. In het licht van de internationale concurrentie op de arbeidsmarkt, inmiddels van hoog tot laag, de ontwikkeling in de richting van moderne kontraktarbeid en de noodzaak van een goede doorstroming, zodat ook buitenstaanders eens de kans krijgen, heb ik voorgesteld alle arbeidskontrakten van onbepaalde duur in de collectieve en particuliere sector te vervangen door arbeidskontrakten met een looptijd van ten hoogste vijf jaar. Dit zijn maatregelen van formaat, die niet alleen onze economie perspectieven biedt, maar met name de onderklasse uitzicht biedt op werk en maatschappelijke positieverbetering.

Het verzet tegen dit soort maatregelen van de gevestigden is massief. Voormalige progressieve groeperingen, maar nu uiterst conservatieve instituties, als de PvdA, Groen Links, D66 en de FNV lopen in dit verzet voorop. Daarin gesteund door menig werkgeversorganisatie. Het is opvallend dat diezelfde groeperingen die aan de buitenstaanders feitelijk geen kansen gunnen, de eersten zijn om te pleiten voor een royaler toelatingsbeleid voor vreemdelingen. Zolang zij niet in hun directe omgeving worden gekonfronteerd met de gevolgen daarvan, kunnen zij volharden in deze schizofrene houding. Niet alleen een kortzichtige maar ook een uiterst zelfzuchtige houding.

Uiteraard dient Nederland zijn inspanningen om een restrictief vreemdelingenbeleid te voeren zo mogelijk af te stemmen in het kader van de Europese Unie. Eigen beleid is binnen die afstemming wel degelijk mogelijk. Nederland is in 1994 bezocht door 55.000 asielzoekers aangevoerd door 145, met behulp van door het ministerie van Justitie inmiddels getraceerde, 'reisorganisaties', die daar grof aan hebben verdiend. Een met ons vergelijkbaar land als België houdt het op 9.000 asielzoekers, onder het motto: als de opvangcapaciteit vol is dan is deze vol. Frankrijk neemt er slechts 15.000 op en Italië kan het af met 7.000 asielzoekers. Al deze landen functioneren net als wij in het Europese Unie en hebben dezelfde internationale verdragen getekend. Me dunkt dat er kennelijk enige ruimte is voor een eigen nationaal beleid.

Meer in het algemeen kan de vraag worden opgeworpen of die internationale verdragen, als de vluchtelingenstroom naar ons deel van de wereld aanhoudt, niet moeten worden herzien. Zoveel is zeker, de toenmalige ondertekenaars hebben de huidige exodus niet voorzien en dus ook niet verdiskonteerd in de betreffende verdragen. Er komt wellicht een moment dat in het verband van de Europese Unie deze verdragen moeten worden opgebroken en bijgesteld.

Ondertussen betekent dit alles niet dat wij geen enkele verantwoordelijkheid hebben voor de ellende in de wereld. Het verdient op zijn minst aanbeveling om eens kritisch te kijken naar de begroting van Ontwikkelingssamenwerking. Door een herschikking van middelen kan een groter budget vrij worden gemaakt voor vluchtelingen hulp in de regio waar het probleem zich voordoet. In dat verband moet ook zeker worden bediscussieerd of het niet verstandig is om een substantieel bestanddeel van de ontwikkelingshulpgelden in te zetten voor de opvang van asielzoekers in Nederland en voor de toegelatenen om zich te kunnen huisvesten en zo spoedig mogelijk te kunnen voorzien in de kosten van hun eigenlevensonderhoud. Een hele zinvolle en goed controleerbare manier van ontwikkelingshulp in eigen land. Het diktaat van Pronk en de zijnen, dat het hier om niets meer en minder dan vervuiling van de begroting van ontwikkelingsamenwerking zou gaan, verdient het aan een uiterst kritische maatschappelijke en parlementaire discussie te worden onderworpen.

Het koncipiëren van dit hoofdstuk van mijn traktaat is een moeizame aangelegenheid. Niet in de laatste plaats omdat ook ik het liefst in navolging van de allereerste christenen zou zeggen, laat de armen tot ons komen. Veelal gaat het om mensen die onder uiterst moeilijke omstandigheden leven. Men verlaat tenslotte niet zomaar huis en haard. De motivatie tot het schrijven van dit hoofdstuk ligt in mijn grote zorg voor de teloorgang van de Nederlandse cultuur en daarmee op den duur van de Nederlandse samenleving. Een samenleving die haar cultuur niet bij voortdoring bewust beleeft en koestert en die niet continue bezig is met de formulering, handhaving en bijstelling van zijn gemeenschappelijke normen- en waardensysteem is uiteindelijk ten dode opgeschreven. Wat dat betreft leven wij in West-Europa als in de nadagen van het Romeinse Rijk of als in de dagen vlak voor het uitbreken van de Franse revolutie. De samenleving is er een van wezen geworden. In feite een weerloze samenleving, in weerwil van ons stoere gedrag dat erop duidt dat we deze vitale belangen niet hoeven te formuleren en te verdedigen alsof onze beschaving, onze internationale cultuur, onze adembenemende economische, technologische en wetenschappelijke ontwikkeling, deze vitale belangen overbodig heeft gemaakt en wij ons daar ver boven verheven kunnen voelen. We dansen met velen om het gouden kalf, maar hoogmoed komt in deze vroeg of laat zeker voor de val. Het gaat om niet meer, maar ook niet minder dan het realiseren en behouden van een leefbare samenleving. Leefbaar voor de oorspronkelijke Nederlanders en voor hen die van ver gekomen zijn. Voor de hogere klassen, maar ook voor de onderklasse. Vader en moeder dienen terug te keren, zonder hen is de samenleving niet leefbaar. We zijn heel veel minder machtig dan we denken.